

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА: ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

PROFESSIONAL EDUCATION: PRINCIPLES OF FORMATION OF PROFESSIONAL LITERACY IN FUTURE SPECIALISTS OF ECONOMIC SPECIALTIES

У статті розглянуто професійну грамотність як одну із важливих складових частин мети навчання студентів економічних спеціальностей за професійної освіти. Доведено, що професійна грамотність детермінує становлення професійної компетентності шляхом реалізації в освітньому процесі таких функцій: пізнавальної, спрямованої на отримання системного освітньо-професійного й економічного знання; ціннісної, направленої на оцінювання отриманого за професійної освіти результативного знання; орієнтаційної, яка передбачає набуття студентами професійних системних знань, що виступають орієнтиром у визначенні вектора спрямованості у майбутній професійно-економічній діяльності; практичної, яка визначає уміле використання набутого системного знання за спеціалізаціями у професійній освіті. Встановлено, що педагогічний потенціал освітнього процесу в системі професійної освіти для формування професійної грамотності студентів стає успішним за умов дотримання викладачем педагогічних принципів. Доведено, що принцип доступності сприяє врахуванню особливостей рівня розвитку студента і визначенню складності навчання в системі професійної освіти й підтримує розробку індивідуальних освітніх траєкторій розвитку студента у процесі навчання. Принцип професіоналізму допомагає обґрунтувати та здійснити відбір змісту освіти для розв'язання майбутніми фахівцями різних професійних завдань. Принцип суб'єктності мотивує особистість фахівця до активності, самостійності та рефлексивності та сприяє використанню адресної педагогічної допомоги в подоланні певних ускладнень. Принцип діалогічного спілкування скеровує викладача на визнання студента як суб'єкта ціннісної взаємодії, що передбачає паритетний саморозвиток і почуття власної гідності.

Ключові слова: майбутні фахівці, принципи, професійна освіта, професійна грамотність.

Professional literacy as one of the important components of the purpose of teaching students of economic specialties in professional education is considered in the article. It is proved that professional literacy determines the formation of professional competence through the implementation of the following functions in the educational process: cognitive, directed at obtaining a system educational-professional and economic knowledge; valuable, which is aimed at assessing the effective knowledge obtained in professional education; orientative, which provides for the acquisition of professional system knowledge, which serves as a guide in determining the vector of orientation in future professional-economic activities, by students; practical, which determines the skillful use of acquired systemic knowledge in professional education in specializations. It is established that the pedagogical potential of the educational process in the system of professional education for the formation of professional literacy of students becomes successful if the teacher adheres to pedagogical principles. It is proved that the principle of accessibility helps to take into account the peculiarities of the level of development of student and determination of the complexity of learning in the system of professional education and promotes the development of individual educational trajectories of development of student in the process of education. The principle of professionalism helps to justify and select the content of education to solve various types of professional tasks by future professionals. The principle of subjectivity motivates the personality of the specialist to activity, independence and reflexivity and promotes the use of targeted pedagogical assistance in overcoming certain difficulties. The principle of dialogic communication promotes the recognition of the student as a subject of valuable interaction, which involves parity self-development and self-esteem, by the teacher.

Key words: future specialists, principles, professional education, professional literacy.

УДК 378.147
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.30>

Ребуха Л.З.,
докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи
Тернопільського національного
економічного університету

Кізима Т.О.,
докт. екон. наук, професор,
професор кафедри фінансів
імені С.І. Юрія
Тернопільського національного
економічного університету

Гомотюк О.Є.,
докт. іст. наук, професор,
професор кафедри інформаційної
та соціокультурної діяльності
Тернопільського національного
економічного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Для реалізації педагогічного потенціалу системи професійної освіти (ПО) у формуванні професійної грамотності майбутніх фахівців економічної сфери важливе місце відводиться системі принципів. Результативне конструювання системи принципів уможливорює встановлення взаємовідношень між наперед визначеним предметом й об'єктом і проведеним науковим дослідженням; формування конкретних способів організації та побудови теоретичної та практичної діяльності; обґрунтування вчення про ПО, яке об'єднує в єдину систему теорію і методологію ПО (за спеціалізаціями), підготовку та професійну діяльність майбутніх фахівців економічної сфери [1, с. 498]. Принципи (лат.

principium – начало, засади, основа, положення) сприяють організації найбільш загальної програми діяльності та специфічно реалізуються в конкретній пізнавальній ситуації. Вони, з одного боку, є загальними для наук, що входять до сфери людинознавства, а з іншого – мають конкретний зміст, який ефективно використовується в освітньому процесі. Відповідно, їхня роль є важливою в освітньому процесі майбутніх фахівців економічного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковець В. Сидоров наголошує на визначальній ролі принципів у дотриманні низки психолого-педагогічних вимог до організації практичної складової частини фахової підготовки у ЗВО, оскільки їхнє

правильне використання розвиває творчо-ініціативний потенціал студентів і викладачів, стимулює у них ініціативність, самостійність, оригінальність, доброзичливість і сприяє формуванню в майбутніх фахівців компетентнісних здібностей [2, с. 167–169].

Оволодіння кожним студентом професійними компетентностями, на переконання О. Водяної, уможливлене за якісного використання в межах змісту теорії та практики методологічних принципів [12, с. 93]. На переконання В. Савіцької, високою вмотивованістю до професійної діяльності є дотримання виконання відповідних професійно-етичних норм і педагогічних принципів [8, с. 139]. Нині провідні освітні принципи професійного скерування закріплені державними нормативними документами (Законами України «Про вищу освіту» [3], «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [5], Національною рамкою кваліфікацій [4] та ін.), у яких пріоритетним напрямом модернізації системи освіти виступає кадрове забезпечення усіх сусільних сфер.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас у вітчизняній педагогічній науці недостатньо аргументована система принципів ПО, заснована на закономірностях як рекомендаціях до діяльності викладачів для успішного формування професійної грамотності магістрів економічних спеціальностей.

Мета статті полягає у змістовому розкритті професійної грамотності студентів та основних принципів її формування в майбутніх фахівців економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Провідні напрями діяльності викладача системи ПО направлені на створення в навчальній аудиторії сприятливих умов для формування професійної грамотності студентів економічних спеціальностей, організації як власної діяльності, так і різноаспектних видів діяльності студентів-магістрів. Викладач виконує професійну роль консультанта, організатора і наставника освітнього процесу. Водночас у дослідженні компетентність майбутніх фахівців безпосередньо пов'язана з особистісною професійною грамотністю. Наукове розуміння феномену «професійна грамотність студентів економічних спеціальностей» розглядатимемо як когнітивний компонент професійної компетентності фахівця економічної сфери, оскільки результативно набута професійна грамотність дозволяє студенту-магістру визначати власну причетність і специфіку ставлення до набутих знань, уміло вибирати ту значиму інформацію, яка в майбутньому виступатиме орієнтиром для вирішення конкретних завдань ПО.

На визначення вектора спрямованості освітньо-професійної діяльності впливають основні взаємопов'язані та взаємозумовлені функції професійної грамотності. Провідними з них є пізна-

вальна (отримання системного освітнього знання), ціннісна (оцінювання отриманого знання), орієнтаційна (системні знання слугують орієнтиром для визначення вектора спрямованості освітньої діяльності) та практична (використання системного освітньо-професійного й економічного знання в майбутній діяльності).

Для успішного реалізування освітнього потенціалу системи фахової підготовки як дієвого засобу формування професійної грамотності студентів-магістрів викладач усвоїв діяльності дотримується педагогічних принципів: доступності, професіоналізму, суб'єктності та діалогічного спілкування. Ці принципи слугують основними вихідними положеннями, що охоплюють вибір засобів, прийомів, методів, технік і технологій для досягнення поставленої викладачем освітньої мети й забезпечення взаємозв'язку між усіма компонентами навчання.

Обрання зазначених принципів дозволило нам дати відповіді на питання, пов'язані з організацією належного освітнього процесу:

а) Що може змінитися в роботі викладача за використання цього принципу?

б) Які особистісні зміни спостерігаються у студентів у процесі формування професійної грамотності?

в) Чи можлива зміна структурних складників професійної грамотності?

г) Які сутнісні ознаки вказують на зміну її складників?

Процес навчання магістрів у системі ПО (за спеціалізаціями) цілком залежить від реальних освітніх можливостей кожного майбутнього фахівця, що становлять його внутрішні чинники навчання: рівня інтелектуального розвитку, ступеня сформованості системних освітніх і професійних знань, умінь і навичок, ціннісного ставлення до діяльності в майбутньому, внутрішньої готовності до роботи за фахом та ін.

Розглянемо значимість кожного освітнього принципу формування професійної грамотності в підготовці магістрів за ПО. У процесі розробки дидактичних основ навчання принцип доступності передбачає врахування типологічних особливостей майбутніх фахівців. Так, визначаючи освітні цілі та завдання навчальної дисципліни, формуючи її зміст, вибираючи методи, засоби та форми організації навчання, викладач завжди повинен враховувати рівень доступності нового матеріалу і його змістове сприйняття студентами [9, с. 74–76.]. Принцип доступності стає найбільш ефективним за умови можливої мінімізації запропонованого навчального матеріалу та використання особистісно сформованого предметно-термінологічного словничка. Цей принцип реалізується за умови впровадження викладачами певних правил:

– уміло здійснювати скорочення змістового наповнення навчальної дисципліни до найбільш

необхідного, сутнісного для подальшого засвоєння студентами оптимального мінімуму з кожної вивченої теми;

- починати вивчення навчальних тем із виявлення вже наявних, сформованих раніше освітньо-професійних та економічних знань, умінь і навичок;

- пропонувати студентам практично-орієнтовані завдання відповідно до специфіки та складності їхньої професійної підготовленості.

Таким чином, результативне застосування принципу доступності в ПО сповна направлене на формування інформаційної складової частини професійної грамотності у студентів магістратури ПО. Однак отримання позитивного освітнього результату безпосередньо залежить від принципу професіоналізму, де необхідною умовою його досягнення є результативне використання теоретичних знань на практиці [10].

Принцип професіоналізму для формування професійної грамотності спирається на закономірний зв'язок між змістом професійної науки загалом і дисциплінами професійно-економічного спрямування й охоплює відбір змісту освіти, спрямований на розв'язання практико-орієнтованих завдань відповідно до рівня оволодіння магістрами системно-освітньою й економічною інформацією. Принцип професіоналізму відображений у таких правилах:

- процес викладання здійснювати згідно з науковим знанням, досконалого розкриття сучасної проблематики науки та властивих їй методів дослідження;

- світогляду систему професійної підготовки майбутніх фахівців ПО результативно оснащувати методами наукового пізнання про суспільство та буття людини в ньому. Продуктивне застосування викладачами принципу професіоналізму базується на вмінні студентів якісно вирішувати професійні завдання із застосуванням відомих дефініцій, формул та ін. за нових обставин.

Важливим для формування професійної грамотності у студентів економічних спеціальностей є принцип суб'єктності. Як зазначає С. Шехавцова, суб'єктність студентів проявляється у здатності до самостійного осмислення і трактування процесів, що мають педагогічну природу, в доцільності, цілеспрямованості, обґрунтованості, свободі дій у різних навчальних ситуаціях, в оригінальності вибору і поєднання засобів, форм, позицій, прийомів своєї діяльності, в умінні свідомо впливати на зміну ситуації, в якій ця діяльність здійснюється [11, с. 138–138]. За суб'єктності особистість фахівця стає творцем власного життя, здатним перетворювати, оцінювати та контролювати результати власної діяльності. Формування професійної грамотності у майбутніх фахівців економічної сфери в системі ПО прямо пропорційне проявам суб'єктності, оскільки направлене на:

- прояснення значущості та затребуваності для суспільства фахівця-магістра ПО;

- визначення цілей освіти конкретної спеціальності відповідно до системи ПО;

- узгодженість індивідуально-психологічних якостей і особливостей майбутнього фахівця вимогам професії.

Отже, зазначені умови ефективно співвідносяться з інформаційною, мотиваційною та діяльнісно-креативною складовими частинами професійної грамотності. Реалізація цього принципу у процесі ПО сприяє вільному та свідомому вибору і прийняттю професії як пріоритетної життєвої цінності; ефективній навчальній діяльності у професійному освітньому закладі із характерними для нього продуктивною взаємодією з викладачем, особистісною рефлексією, усвідомленими освітніми цілями та професійними смислами, унікальністю, саморозвитком, творчістю, цілеспрямованістю та ін. Таким чином, реалізація принципу суб'єктності передбачає право магістрів на відповідальне і самостійне прийняття професійних рішень за дієвої підтримки викладачів.

У структурі професійної грамотності важливим є розвиток мотиваційного компонента, що активізує індивідуально-особистісний і професійний саморозвиток. Мотиваційна складова частина навчання разом із принципами доступності та професіоналізму генерує в майбутнього фахівця ПО розвиткову активність, самостійність, професійну свідомість, доказовість у формуванні висновків і суджень тощо. Однак подібний позитивний результат досягається за дотримання принципу діалогічного спілкування, коли для викладача майбутній фахівець є суб'єктом ціннісної міжособистісної взаємодії. Науковці пов'язують інновації в ПО з активними методами навчання, що слугують дієвими способами цілеспрямованої посиленої міжсуб'єктної взаємодії викладача і студентів на правах паритетності зі створення найкращих умов для їхнього розвитку, що забезпечується діалогом, спільними діями тощо [6; 7].

Принцип діалогічного спілкування вимагає від викладача дотримання таких правил:

- суб'єкт-суб'єктні взаємини, які виникають у навчальній аудиторії на засадах діалогічності та паритетності, сприяють взаємним освітнім змінам і взаємозбагачують один одного, оскільки викладач не виховує, не вчить, а активізує, стимулює прагнення, формує у студентів мотивацію до навчання та створює умови для саморозвитку;

- в основі взаємодії викладача та студентів лежить діалог і цілісне та позитивне сприйняття в освітньому процесі фахових дій іншого.

Змістом цієї взаємодії виступає обмін освітніми цілями, цінностями-смислами, притаманними конкретній особі як представнику певного покоління та культури. Однак діалогічне спілкування не перед-

бачає рівноправності у взаєминах між викладачем і майбутніми фахівцями, тому що зумовлений відмінністю у виконанні соціальних ролей.

Отже, принцип діалогічного спілкування вимагає щирості у діалогічних взаємовідносинах, взаємної поваги й емпатійного сприйняття. Крім того, його значимість полягає у створенні ситуації успіху та поетапного формування позитивної Я-концепції майбутнього фахівця.

Висновки. Педагогічний потенціал освітнього процесу в системі ПО щодо формування професійної грамотності майбутніх фахівців економічних спеціальностей успішно зреалізується за дотримання викладачами принципів доступності, професіоналізму, суб'єктності та діалогічного спілкування. Домінуючим є принцип діалогічного спілкування. Дотримання викладачем принципу діалогічного спілкування спільно з іншими принципами сприяє розвитку самостійності й ефективно впливає на формування процесу освітнього пізнання у студентів, мотивує до ПО, що виражається у формуванні діяльно-креативної, мотиваційної та інформаційної складових частин професійної грамотності.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є обґрунтування сучасних теоретико-методологічних засад формування фазових (за спеціалізаціями) компетентностей у майбутніх фахівців економічних спеціальностей за ПО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Овод Ю.В. Особливості професійної діяльності соціального працівника в системі соціального забезпечення. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1. С. 167-Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів Укра-

їни від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>.

4. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10 лютого 1998 р. № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98>.

5. Ребуха Л.З. Методологічні підходи до фундаменталізації змісту професійної освіти у вищій школі. *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5–6 трав. 2017 р.). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки і психології», 2017. Ч. 1. С. 98–100.

6. Ребуха Л.З., Василик Н.С. Принципи професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. *Освітній простір XXI століття: реалії, новації, перспективи* : зб. тез наук.-практ. конф. (Тернопіль, 23 лютого 2017 р.). Тернопіль : ТНЕУ «Економічна думка», 2017. С. 101–102.

7. Савіцька В.В. Аналіз проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до практичної професійної діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. № 1 (70). С. 136–146.

8. Сахнюк О.О., Коношевський Л.Л. Принципи доступності та комунікативної спрямованості навчання студентів і їх реалізація в інноваційному освітньому середовищі. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень*. 2019. № 11 (14). С. 74–77.

9. Цимбал С.В. Самоосвіта як складова розвитку професіоналізму майбутніх фахівців. *Формування професіоналізму молоді в системі безперервної освіти* : Міжвузівський науково-методичний семінар. 28 лютого 2019 р. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 120–122.

10. Шехавцова С.О. Принципи формування суб'єктності студентів до професійно-педагогічної діяльності. *Наукові праці Наукові праці Вищого навчального закладу Донецький національний технічний університет. Серія : Педагогіка, психологія і соціологія*. 2014. № 1 (15). Ч. 1. С. 137–142.

11. Vodianova O.V. The Formation of Future Social Workers' Professional Competence for Work with Children from Foster Families. *Intellectual Archive. Series "Education & Pedagogy"*. 2015. Vol. 4. № 4. P. 92–98.